

ТИМУР І ОЛЕНА ЛИТОВЧЕНКИ

КНИГА
ЗАСТОЮ
1965—1976

МИРУ—МИР

---

101 РІК УКРАЇНИ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2019

Передмова

Сукхаваті¹. Поза простором і часом

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

Щойно будда Амитабха² вимовив і якомога довше «розкатав» священну мантру, як все довкілля засяяло мірадами діамантових вогників. До чого ж це прекрасно!.. Втім, ніяка краса давно вже не зачіпала, не зв'язувала і не прив'язувала до себе його особистісної суті. Отож тепер будда Амитабха абсолютно безкорисливо й відсторонено старався для інших — для тих, хто завдяки палким молитвам перероджувався на Полі, Сповненому Щастя, й тепер блаженствував тут.

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

Кожна клітиночка червоного тіла³ будди вібрувала, розповсюджуючи довкола благодатні хвилі. Від цього ставали ще благодатнішими родючий ґрунт, жива вода й запашне повітря, а будівлі з золота, срібла, коралів і коштовних каменів — ще прекраснішими. Слідом за Амитабхою і всі тутешні жителі — бодхісатви найвищого рівня підхопили дружно:

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

Якщо досі Поле, Сповнене Щастя, сяяло окремими діамантовими вогниками, то тепер воно аж вибухнуло живильними

---

¹ *Сукхаваті* (санскр. «Поле, Сповнене Щастя») — буддійський рай.

² Один з п'яťох дгьяні-будд, будда західного напрямку. Творець і управитель буддійського «Поля, Сповненого Щастя» — раю Сукхаваті.

³ Тіло будди Амитабхи має червоний колір, що символізує втілення в ньому чотирьох карм: діянь очищувальних, поширювальних, підкорюючих та суворих.

потоками світла, немов гігантські грона розкішного феєрверка. І от дивина: хоч яким сліпучим було це світло, проте очей воно зовсім не різало.

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

Такою була прадавня мрія Амитабхи — створити райську місцинку для того, щоб насолоджувалися тут просвітлені душі. Незліченний час минув, доки він еволюціонував і з простої душі перетворився спочатку на бодхісатву Дхармакару, а вже згодом і на будду Амитабху. Й тільки тоді спромігся практично реалізувати цю прадавню мрію в тонкому духовному світі.

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

Отож тепер душі бодхісатв мали можливість довго, нескінченно довго насолоджуватися життям на Полі, Сповненому Щастя, в прекрасних будівлях із золота, срібла, коралів і коштовних каменів, буквально купаючись у променистій нірвані. Досягнувши певного рівня духовного розвитку, потрапити сюди було дуже просто: в момент смерті всього лише прочитати спеціальну мантру, присвячену будді Амитабсі, й не мати сумнівів щодо місця свого посмертного потрапляння — отак просвітлені й опинялися в Сукхаваті. А після приємного в усіх відношеннях перебування в сансарі (тривалого чи не дуже — то вже залежало від їхнього власного вибору) ці високі душі мали можливість знову втілитися в земне тіло... але могли й не втілюватися — це вже кому з бодхісатв як заманеться.

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

Утім, ситуація з прибічниками й послідовниками різних гілок та шкіл буддизму була більш-менш зрозумілою. Натомість коли на Полі, Сповненому Щастя, з'явилися відвідувачі з інших осель (а, як відомо, цих осель в домі Суцього багато, багато... дуже багато!..) — отут вже слід було чекати чогось по-справжньому незвичайного. Можна сміливо констатувати, що якби будда Амитабха дуже давно не втратив найменшої прив'язаності до земного життя в усіх його проявах, то деякі з цих гостей могли б навіть розвеселити його. Але не в теперішньому стані...

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

Ні-ні, тільки не в теперішньому стані самадгі!.. Тепер його вічна сутність насолоджується нирваною, купається в ній і купатиметься цілу вічність. І ніщо не в змозі вивести будду з відстороненої рівноваги.

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

А між тим гості з інших осель бувають доволі-таки веселими, смішними й дивакуватими. Наприклад, колись давно... навіть дуже давно хтось із відвідувачів розповів, нібито спрямований з нескінченності в нескінченність палаючий меч Манджушрі¹ (яким він, як відомо, розсіює морок невігластва) людські душі, перебуваючи на підйомі, використовують для своєрідних змагань: хто з них, розкинувши руки на обидва боки, якомога швидше й довше бігтиме-ковзатиме з нескінченності в нескінченність?! Називалося це чомусь «гонитвою лезом Оккама».

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

При цьому змагальники ставили за приклад Гаутаму Сіддартху: подейкували між собою, нібито він брав участь аж в сімдесяти тисячах подібних «перегонів», внаслідок чого таки досягнув нескінченності. А досягнувши — пішов на земне втілення і перетворився на справжнього Будду. А ще — нібито спромогтися на таке в ідеалі може кожна душа. Це ж треба таке вигадати! Якби будда Амітабха лишався прив'язаним до звичайного земного життя бодай однією клітиною свого священного червоного тіла, він би несказанно розвеселився, почувши таке. Але тепер...

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

Інший відвідувач в захваті вигукував, на всі боки озирючись: «Ох, до чого ж у цьому їхньому раю файно, хлопці! До чого ж файно... Однак мені миліша наша Україна». А третій прошепотів на вухо своєму товаришеві: «Поглянь-но о-о-он на того — це ж ну просто викапаний наш козак Мамай! Сидить, так само ноги схрестивши, і все думає про щось своє... думає, думає... От чого тільки йому бракує, то це бандури в руках і набитої конопельками люльки в зубах. А так чистісінський Мамай! Я тобі кажу...»

---

¹ *Манджушрі* — у буддизмі Махаяни і Ваджраяни бодхісатва, «оберігач Раю на Сході», легендарний сподвижник Будди Гаутами.

Ці дивні гості вважали, нібито Амітабха їх не чує, хоча Поле, Сповнене Щастя, було еманациєю самого його єства. То як же міг будда не відчувати цим самим єством, про що шепочуться відвідувачі?..

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

Отакі дотепники трапляються зрідка з-поміж відвідувачів. Хто вони — всі ці дотепники, жартуни-веселуни? З якої землі? І де, в яких божественних сферах мандрує душа того бодхісатви, якого відвідувачі назвали «козаком Мамаєм»... Либонь, вельми дивною є та земля, якщо від дотепних цих відвідувачів він почув ще одну незвичайну фразу, вимовлену пошептом: «Рабів до раю не пускають!..»

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

А ще чи то загадка, чи запитання, з яким вони зверталися мало не до кожного тутешнього бодхісатви: «Доки крила нашого Небесного Сокола лишатимуться зв'язаними? Адже маючи зв'язані крила, Сокіл не може літати». При цьому один із відвідувачів, похиливши чубату голову, почав зажурено наспівувати гарним оксамитовим баритоном: «Чому... я не сокіл?.. Чому... не літаю?..»

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

Але що означало все це як для самого будди Амітабхи, так і для інших жителів раю Сукхаваті? Нічого, практично нічого. Суцільні земні клопоти, пустопорожні та беззмістовні. Значно милішими були зовсім інші звуки — священні мантри, від яких Поле, Сповнене Щастя, спочатку уквітчувалося міриадами діамантових вогників, а потім вибухнуло живильними потоками світла, немов гігантські грона розкішного феєрверка...

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

О-о-о-о-о-ом-м-м!..

1965

Троє в «Україні»

Ростов-на-Дону, 2 січня 1965 року

Ах, до чого ж добре, що він настільки вчасно забрався з цієї нелюб'язної, негостинної... можна навіть сміливо говорити — ворожої України!

Правду люди кажуть: риба шукає, де глибше, а людина — де краще. Чи було малому циганчукові добре на цій огидно-зрадливій Україні?! Що такого Владо побачив там, окрім безпросвітнього горя і суцільних злиднів?! Та про це навіть говорити не доводиться...

Єдине добре, що там сталося — це, власне, його поява на білий світ десь на просторах Поділля. Але ж далі, далі!..

Батька він навіть і не пам'ятав як слід. Все, що лишилося від батька, — в жодному разі не спогади, а просте усвідомлення, що будь-хто з людей окрім мами обов'язково має також і тата. Просто таким чином влаштований світ...

Матір він згадував дуже рідко, причому спогади ці були якимись рваними, фрагментарними: вона уявлялася то як пара ніжних пестливих рук, то як доволі низький, але приємний голос, то як усміхнений рот з крихітною, ледь помітною родимкою трохи ліворуч біля складочки шкіри, що простягнулася від верхньої губи до перенісся... Оце й усе, що пам'ятав Владо.

Значно чіткіше уявляв свою мимовільну мачуху — тітку Мокрину, звичайну селянку із згаслим від безрадінного та безпросвітнього життя поглядом темно-сірих очей, вкритим передчасними зморшками обличчям і натруженими руками, почорнілими й зашкарубленими від постійної важкої роботи на землі. Дітей тіт-

ки Мокрини — своїх зведених братиків — вже почав забувати... але ж не її саму!..

Всіх цих трьох найдорожчих йому дорослих людей — тата, матір і тітку Мокрину — Владо безповоротно втратив. Усі вони пішли в небуття саме там, на далекій тепер негостинній Україні. А ще?..

А що там іще було згадувати!..

Дитячий будинок у Кіровограді, з якого він декілька разів тікав, намагаючись розшукати родичів?..

Кіровоградський завод, на якому працював токарем?..

Вулицю Піонерську в Ямполі, що вела до школи № 1 та була вимощена пам'ятниками «зі старого жидівського цвинтаря»?..

Лейтенанта з лінійного відділу міліції на залізничній станції «Вапнярка», який так і не надіслав жодної вісточки про його рідних — хоча наївний хлопчик повірив міліціонерові й чекав на те послання довго, але марно?..

От що такого було в тій землі, за чим тепер можна сумувати?!

Нічого, геть нічого!!!

Зате варто було перебраться сюди, в Ростов-на-Дону, як життя маленького циганчука Владо Джугастрянського, ласкою дитбудинківського начальства перехрещеного на Володимира Муратова, змінилося до невпізнанності. Заради справедливості варто зауважити, звісно, що перші пару років після переїзду на нове місце проживання він відпрацював на знаменитому Ростсільмаші¹ так само, як і в Кіровограді. Однак на відміну від українського обласного центру, тут, при ростовському підприємстві, функціонував самодіяльний театр. Дізнавшись про це, молодий чоловік сповнився нахабства, завітав просто на найближчу репетицію і з порога ошелешив усіх чи то проханням, чи завуальованою заявою:

— Візьміть до себе і мене, хочу теж грати разом з вами!

Коли ж стисло розповів театралам про себе, заради проби станцював і проспівав «С боем взяли мы Орел, город весь

---

¹ Нині АТ «Ростсільмаш» — російська компанія, що входить в п'ятірку найбільших світових виробників сільськогосподарської техніки.

прошли...» та ще пару-трійку пісень, керівник самодіяльного колективу спитав:

— Чи подобається тобі творчість класиків російської до-жовтневої літератури? Чи знайомий ти з творчістю Миколи Го-голя?.. «Вечори на хуторі біля Диканьки» читав?.. А «Ніч перед Різдром»?.. Ні-ні, я не про фільм Олександра Роу¹ запитую — оригінальну гоголівську повість читав?.. А коваля Вакулу зіграти погодитися?.. Ти ж циган, серед ваших чоловіків кожен другий — то коваль, а ти ж токарем працюєш... Ну то й що, коли тока-рем?! Все одно пролетар. Коваля тобі зіграти — раз плюнути! То як?..

Звісно ж, на таку шикарну пропозицію Владо погодився з не-абияким задоволенням. Любительський спектакль «Ніч перед Різдром» був зіграний напередодні Нового 1963 року. Очевидно, попри відсутність акторської (та й загалом будь-якої мистецької) освіти, коваль Вакула у виконанні новоспеченого актора-любите-ля вийшов дуже переконливим, оскільки тут сталося нове диво: виявляється, на спектакль завітав режисер і художній керівник ростовського Молодіжного театру драми ім. Ленінського ком-сомолу, який в наступному році було вирішено реорганізувати в Театр юного глядача. Зважаючи на близьке вже перетворення, до театральної трупи аж ніяк не завадило б влити трохи «свіжої крові». З любителями він був максимально відвертим і не цере-монився анітрохи:

— Ви свої спектаклі любительські граєте вряди-годи, тоді як у нас театр професійний: своя сцена, свій репертуар, все серйоз-но. Віддайте мені вашого Вакулу — аж надто цей хлопець мені сподобався! Ми теж мріємо поставити свій спектакль «Черевич-ки для Оксани», то його не тільки працівники Ростсільмашу по-бачать — на нього ж все наше місто подивитися прийде!!! А як на гастролі поїдемо, то й не тільки наше місто!.. Це ж масштаб який, уявіть лише собі... Уявили, еге ж?!

Вгадати фінал цієї розмови було неважко. Ясна річ, режи-сер Молодіжного драмтеатру міг би полюбовно вирішити все з самим актором. Тим не менш суто формально звернувся до

¹ Ця екранізація була здійснена 1961 року.

Зміст

Передмова	3
1965. Троє в «Україні»	7
1966. Камінь обіцянки	37
1967. Останній з УПА	73
1968. Дізнайся, синку, і... забудь?!	99
1969. День святого Руперта	129
1970. Про користь радіації	161
1971. У полоні печалі... ..	189
1972. Стрічки на вінку	217
1973. Прапори над Чортковом	255
1974. Безіменний лист	289
1975. Мурльо	317
1976. Син полкового комісара	349